

Zapadni mislilac Rusije Petar Čadajev

Cijela povijest Rusije isprepletana je dvjema protivnim težnjama, podijeljena na dva dijela: evropsku i azijsku. Prva je povijest civilizacije, napretka, pokreta; druga: nepokretnosti i mrtvila.

Premda je Rusija sve do danas sačuvala na vani svoj posebni okvir, koji nije ni strogo evropski, ni strogo azijski, ipak je ruski narod u srži evropski narod sa zapadnom kulturom i civilizacijom. Integralna dioba, udaljenje od Istoka i približenje Zapadu, izvršeno je u prošlom stoljeću po ruskim velikanima, koji se bez daljnega mogu staviti u red najvećih evropskih genija. Jedan od najvećih boraca na polju ljudske misli za približenje Rusije sa Zapadom jest bez sumnje grof Petar Čadajev (1794—1856).

ZIVOT

Izgubivši roditelje još u djetinjstvu, preseli se Petar Jakovljević Čadajev iz Nižnjega Novgoroda u Moskvu. Pobožna tetka dade mu kršćanski odgoj. Princ Dimitrije Mihajlović Ščerbatov, njegov tutor, odredi mu za učitelja profesora Cristian-a Schlözer-a, sina čuvenoga njemačkoga historika. Već u petnaestoj godini života započe sveučilišnu naobrazbu. U to vrijeme posebno na nj utječu spomenuti Schlözer i Teofil Böhle, profesor filozofije i historije.

Svršivši univerzu (g. 1812), ulazi u gardu. Za vrijeme primirja zaključenog u Pleswiz-u po prvi put se upoznaje sa zapadnom kulturom, koja će igrati silnu ulogu u razvoju njegovih ideja. G. 1814. kod triumfalnog ulaza svoga Suverena u Pariz, Čadajev se nalazi u carskoj gardi. Šest godina iza toga zamoli demisiju.

G. 1823. Čadajev napušta Rusiju i daje se na putovanja po Evropi. Pohodi London i neke engleske gradove liječenja radi, ali mu to slabo pomaže. Prelazi u Francusku i u Parizu se daje pregledati od čuvenoga kranologa Gall-a. Od tada će on biti čas umišljeni bolesnik, čas živčano rastrojeni čovjek. Iz Pariza kreće u Lyon, Milan, Rim, Firencu, Veronu, Veneciju. Na povratku u domovinu zaustavlja se u Karlsbadu, gdje se upoznaje sa Schelling-om i Humboldt-om.

¹ Charles Quénet: Tchaadaev et les lettres philosophiques (Contribution à l'étude du mouvement des idées en Russie) str. 420, Paris, Librairie Ancienne Honoré Champion.

Iza povratka u domovinu od 1826—1831 živi povučeno; u sa-
moći će sazrijeti Čadajevljeve filozofske ideje, zabilježene u nje-
govim pismima. G. 1836. objavi »Prvo Pismo« u Nadeždinovu
Teleskopu. Izazva silnu senzaciju. Teleskop bude ukinut, Nadeždin
poslan u progonstvo, a Čadajev proglašen ludim i stavljen pod li-
ječničko-policijski nadzor. Nadzor je trajao godinu dana. Kao od-
govor na kaznu napisao je »Apoloģiju jednog luda ka«,
djelomičnu retraktaciju »Prvoga Pisma«.

Iza toga se Čadajev počinje povlačiti, dok napokon ostavljen
od sviju, izmučen bolestima i još više napašću da počini samo-
ubojstvo, na Veliku Srijedu 1856. teško ne oboli; na Veliku Subotu
u jutro se ispovijedio i pričestio. Na večer preminu.

FILOZOF

Karakteristična crta Čadajevljeve filozofije nije stroga ana-
liza, visoka spekulacija, upuštanje u teške i strogo filozofske pro-
bleme. Čadajev je filozof sinteze, širokog vidika. On sve ujedinjuje.
Velikodušan i tolerantan prema svim sistemima, nalazi u svakomu
od njih nešto da pohvali. Svi su oni u temelju dobri, ispravni, svi
napokon izrazuju jednu jedinstvenu Ideju, od koje su proizašli.

Osim toga Čadajev se ne zaustavlja da na strogo kritički na-
čin ispita i dokaže svaki svoj princip i tvrdnju, nego više nekom
intuicijom nastavlja izlaganje svojih ideja, često slabo sistematski
povezanih. On je — u opoziciji prema Solovjevu — ruski Platon,
koji se diže nebu pod oblake, ne mareći da li je još u vezi sa zem-
ljom na kojoj se stvarno nalazi.

DJELA

Svoje filozofske ideje izložio je Čadajev u »L e t t r e s P h i-
l o s o p h i q u e s«. ² Teško je odrediti njihov točan broj. Posjedu-
jemo Gagarinovu zbirku, koja sadrži 4 pisma, i zbirku Petrograd-
ske Akademije Nauka sa 8 pisama. U njoj se nalaze 3 pisma iz
Gagarinove zbirke. Napisao je osim toga »E x t r a i t s«, »L' A p o-
l o g i e d' u n f o u«, retraktacija I (VI) pisma; pismo o neovni-
snosti Crkve i o Filioque.

ANALIZA »FILOZOFSKIH PISAMA«

U II Pismu nastoji Čadajev dokazati, kako su potrebna dva
elementa za bilo koju spoznaju: jedna primitivna obja-
va i od Boga ulivene ideje u raznim dobima ljud-
ske povijesti. Dapače i tajnu svoje sudbine (preodređenja) neće
čovjek naći u nemirnoj agitaciji svoga uma, nego u simbolima i
tipovima prošlosti, kojih se porijeklo gubi u Bogu; drugim riječima
i do spoznaje svoje svrhe dolazi čovjek jedino tradicijom. Iz

² Napisane su na francuskom jeziku.

to ga slijedi da svaka ideja, svaki pokret ljudskoga duha neće biti drugo nego odraz neprestanog Božjeg djelovanja u svijetu. Posljedica proučavanja toga pokreta bit će pojačavanje njegove vjere.

Ako ispitamo sami sebe i svijet oko nas — tako u trećem pismu — opazit ćemo u nama jednu malu, neograničenu moć, a izvan nas drugu neograničenu moć. Ta vanjska neograničena moć pokreće cijeli svijet, i mi osjećamo da joj se i naša mala moć treba podložiti. Iz te svijesti ovisnosti i podložnosti rađaju se u nama pojmovi dobra, dužnosti, zakona i njima protivni. I sve naše djelovanje je posljedica djelovanja te moći, koja nas goni da uđemo u opći red, red podložnosti. Zato će naša savršenost biti u potpunom odricanju naše volje. Odrekavši se svoje volje, čovjek se sjedinjuje sa »univerzalnom voljom« i po tom sjedinjenju postizava svoj cilj: vječni život u nebu.

U četvrtom pismu govori o razlici između egzaktnih i psiholoških znanosti. Prije svega razlika je u objektu. Predmet prvih je kvantiteta, dakle ograničen; predmet su drugih nutarnja data (données), koja nemaju granice. — Druga je razlika u tome što su egzaktne znanosti upravljane od stalnih, nepromjenljivih zakona, dok psihološki zakoni moralnoga reda, koji spadaju na slobodnu volju, mogu biti promjenjeni. — Treću razliku čine dva glavna zakona s jedne i s druge strane. Ta dva zakona jesu privlačivost i prvi pogon, na fizičkom polju, a na moralnom: čovjekova slobodna volja i djelovanje jedne više moći na našu dušu.

Vidimo da se svako stvoreno biće nalazi u aktivnosti. U čemu će biti ta aktivnost? U kombinaciji dvaju glavnih zakona. Aktivnost fizičkoga bića stoji u kombinaciji privlačivosti i početnoga pogona, aktivnost moralnoga: u spoju slobodne volje sa djelovanjem više moći. Drugim riječima: kao što sila privlačivosti jednoga tijela ne djeluje bez kombinacije sa prvim pogonom, tako slobodna volja ne može djelovati bez pomoći te više moći. Pitanje je kako možemo spoznati volju te više moći? Spoznajemo ju po zakonu, koji uređuje naše djelovanje. »Onda je jedan čin svojstven čovjeku, kada je uređen prema zakonu«, budući da je ljudski čin onaj, koji je moralan, a moralan je jer se slaže sa zakonom. »Svaki put kada prekršimo zakon, nismo više mi, koji se određujemo, nego nas određuju stvari, koje nas opkoljuju.« Prema tome kao što bi se radi nepravilnog pokreta jedne molekule materije — kad bi mogla učiniti i jedan samo slobodni čin — poremetio svaki atom u »beskrajnom prostoru«, tako čovjek poremećuje cijeli moralni red svojim činima ili mislima protivnim božanskom zakonu.

Taj nam je zakon bio jednom dan, kao što je i mrtvoj prirodi bio saopćen njezin fizički zakon. O prvom pogonu ovisno je kretanje tjelesa, o prvom poticaju prvoga čovjeka ovisna je djelatnost ljudskoga duha. Svaka je dakle misao jednoga pojedinca povezana sa svim prošlim i budućim ljudskim mislima; sa prošlima kao sa uzrokom, sa budućima kao sa efektom. Nadalje kao što plastično i stalno djelovanje materijalnih elemenata (atoma) sastavlja narav

materije, tako i rad intelektualnih elemenata (ideja) t. j. postanak duhova sastavlja razumnu narav. Stoga kao što mogu pojmiti fizička tjelesa kao jednu materiju, tako i skup razumnih bića mogu shvatiti kao jednu inteligenciju. Ova univerzalna inteligencija, u koje se krilu odigravaju svi moralni fenomeni, jest suma ideja koje žive u ljudskoj uspomeni.

Pitanje je kada jedna ideja ulazi u posjed ljudske misli? Odgovara Čadajev potrebno je da pređe više pokoljenja, t. j. treba da uđe u tradiciju. Koji su putevi te tradicije u povijesti čovječanstva? Ako su sve naše ideje nama ulivene, a iz ideja proizlaze djela, nema druge povijesti od historije direktnog i stalnog djelovanja jednog »savršeno mudrog Uma«, koji predsjedava svim događajima. To direktno i neprestano djelovanje sastavlja tradiciju; ali ipak ta tradicija nije kod svih naroda jednaka, inače bi uništila njihovu individualnost. Uza svu tu razliku, postoji jedan centar prema kome svi teže, i to je carski Rim. Iza pada carstva, zamjenjuje ga kršćanski Rim, koji ujedinjuje sve narode u istini. Tako je povijest ljudskoga roda obilježena i okrunjena vjerskim jedinstvom.

Srednji vijek je doba najsavršenijeg jedinstva; on je vijek jednoga naroda, kršćanskoga naroda. Protestantizam je, slomivši jedinstvo misli, slomio jedinstvo društva, ali ga nije uništio. Ostaje još uvijek jedan vidljivi znak jedinstva: papinstvo. Jednoć štovano od cijeloga kršćanstva, danas ponizno usred zemaljskih sila, ono nastavlja svoju misiju, »ono centralizira kršćanske misli, ujedinjuje ih; opominje one, koji su zaniijekali jedinstvo, taj najviši princip njihove vjere, i obilježeno karakterom nebeskoga poziva, veličanstveno se uzdiže iznad svijeta materijalnih interesa«.

S e d m o p i s m o radi o filozofiji historije. Ima u nama jedan dualizam: lična svijest »sasvim sama« i općenita svijest: osjećaj odnošaja prema obitelji, domovini, čovječanstvu? Taj dualizam ne smije trajati. »Čovjek mora nastojati uništiti svoje lično biće, zamjenivši ga sa savršeno društvenim ili impersonalnim bićem.«³ Zadaća je dakle historičara ne istraživati lične detalje, nego permanentne rezultate, i pomoću njih impersonalnu i socijalnu ideju, koju oni predstavljaju. Ta ideja predstavlja duhovni napredak čovječanstva. Sredstvo tog napretka jest vjera, u krilu vjere kršćanstvo, u krilu kršćanstva katolicizam, u krilu katolicizma papinstvo. Istinito je dakle sve ono, što će pridonijeti duhovnom napretku čovječanstva; lažno je sve ono, što je tomu protivno.

U š e s t o m p i s m u (u Gaгарinovoj zbirci p r v o p i s m o) pravi primjenu potanju na povijest Rusije gledanu sa filozofskoga stanovišta. Rusija je do sada živila izvan zajedničkoga života sa

³ Jasno, da tu Čadajev nije shvatio onu duboku sintezu ličnosti i zajednice, što ju je kršćanstvo donijelo s činjenicom Mističnog Tijela Kristova. Tu svaka ličnost dolazi do svog potpunog izražaja, svaka je neposredno povezana s Transcendentalnim Bogom, a ujedno i baš tim svaka usavršuje Zajednicu kao cjelinu. — (N a p. U r.)

Evropom i zato je zaostala za drugim zapadnim narodima. Povijesničar traži uzrok toj činjenici. Čadajev ih navodi dva: volja Providnosti, koja je htjela da Rusija služi drugima za primjer, te samo uređenje i napredak Zapada. Zapadni su narodi podvrgnuti neposrednom djelovanju jedne jedine moralne sile: katoličkog kršćanstva, a Rusija je ostala izvan toga dobrotvornog djelovanja. Raison d'être kršćanstva stoji u ostvarenju kraljevstva Božjega, u uspostavljanju savršenog reda na zemlji. Zato kršćanstvo nije samo »jedan moralni sustav izmišljen od ljudskoga duha u nestalnim formama«, ono je također »jedna božanska, vječna moć, koja djeluje općenito u intelektualnom svijetu, i kojeg vidljivo djelovanje treba da nam bude vječita pouka«.

U Evropi, uza sve negativne strane, još vlada Bog, ona je još uvijek na pravom putu, jer sadrži princip neprestanog napretka: katolicizam, koji je aktivna, progresivna forma kršćanstva. Rusija ne napreduje, jer je otkinuta raskolom od katolicizma, i time od jedinstva, aktivnosti, napretka. Ona je primila od Bizanta ljudskom strašću iznakaženo kršćanstvo i po njemu je bila bačena izvan »univerzalnog bratstva«. *Vezani u našem raskolu, nije ništa od onoga, što se događalo u Evropi dopiralo do nas. Mi nismo imali ništa u čemu bi se natjecali u velikom svjetskom djelu. Usprkos kršćanskog imena, koje smo nosili, mi se nismo micali, dok je međutim kršćanstvo veličanstveno napredovalo na putu, koji mu je bio označen od njegovog Božanskog osnivača, i vodilo za sobom pokoljenja. Jednom riječju, nove destinacije ljudskoga roda nijesu se ispunjavale na nama. Kršćani, plod kršćanstva za nas nije sazrijevao.* Zaključak je jasan: valja se vratiti središtu, koje sve grije i pokreće.

Osmo pismo u zbirci Akademije ostalo je nedovršeno. Nije ni u kakvoj vezi sa ostalim pismima, a govori o novom pokretu prema kršćanstvu na modernoj bazi.

Također četvrto pismo u Gagarinovoj zbirci nije u vezi sa ostalim pismima. U njemu govori o umjetnosti.

APOLOGIJA JEDNOG LUDAKA

Proglašen ludim, Čadajev odgovara »A p o l o g i j o m j e d n o g l u d a k a«. U njoj donekle ublažuje, a donekle bolje objašnjava svoje ideje. Njome dokazuje, da mu nije mrznja, nego ljubav diktirala I (VI) pismo. Uvijek poštujući i žarko ljubeći svoju domovinu, svoga Suverena i njegovu dinastiju, on se bez milosrđa obara na »Slavene« (Slavons). Na dva se načina može ljubiti domovina; ili radi nje same, kao što to čini Samojed i družina, ili radi toga što je ona domovina, kao što to čini Englez. Domovina se ne smije ljubiti radi nje same; prije svega treba ljubiti istinu. Ne ćemo dakle ljubiti Rusiju, jer je ona Rusija, nego jer je ona dostojna ljubavi radi njezinih zasluga, a ne radi njezinih slabosti.

Iza te opaske prelazi na izlaganje svoje teze. Već od tri stoljeća nastoji Rusija da se odtrgne od Istoka i priključi Zapadu. Toj se težnji opiru »Slaveni«; oni hoće da ostanu uz Istok, koji je jednoć bujao, a danas je suha grana. Zašto griješe »Slaveni«? Jer ne promatraju povijest Rusije sa filozofskog stanovišta.

Kakav nam pogled daje povijest Rusije promatrana sa filozofskog stanovišta? Djevičanski narod, bez interesa, bez formiranih mišljenja, bez predrasuda; ona je tabula rasa. *»Dolazi iza drugih da čini bolje od drugih, da ne padne u njihove pogreške, u njihove zablude, u njihova praznovjerja.«* *»Što više: čvrsto sam uvjeren — veli Čadajev — da smo mi poslani da riješimo većinu problema socijalnoga reda, da dovršimo većinu ideja nagomilanih u starim društvima, da izrečemo sud o najtežim pitanjima, koja zaokupljaju ljudski rod.«*

SVIJETLA I TAMNA STRANA

Ima u Čadajevim filozofskim idejama tamnih i svijetlih točaka.

U drugom pismu odaje da je učenik Lamennais-a. Mogao bi sto po sto potpisati pretjerani tradicionalizam ohologa francuskoga filozofa.

Rješivši točno u četvrtom pismu moralni problem, pri koncu izgleda da upada u determinizam. U najbolju ruku možemo reći da su nejasne njegove riječi: »Svaki put kad prekršimo zakon nismo više mi koji se određujemo, nego stvari, koje nas opkoljuju.« Kao da je naša volja određena od vanjskih stvari. Jedino pred neizmjernim dobrom naša volja nije slobodna. — Isto se tako netočno i nejasno izražava u istom pismu, gdje govori o postanku naravi. Ne dijeli točno pojam postanka naravi i naravi same, te kao da teži intelektualnom monizmu.

Jednako netočno promatra povijest sa filozofskog stanovišta. Krivo je da je jedan historijski događaj u toliko istinit, u koliko predstavlja vrhovnu ideju, t. j. u koliko vodi napretku čovječanstva. Istina je da je razvoj povijesnih događaja ravnani od Providnosti, ali ti su događaji ovisni i o čovjekovoj volji, koja se često ne slaže s voljom Božjom. Tako imamo povijesnih događaja i te kako istinitih, a koji su bacili kulturne narode za par stoljeća unazad.

Jednako nije opravdano njegovo omalovaživanje istraživanja historijskih dokumenata i proučavanja razvoja povijesnih događaja i njihovih uzroka. Netočno poznavanje događaja dovodi naravno do netočnih zaključaka.

Međutim ne bi bilo ispravno zamjeriti Čadajevu što se njegova »Apologija« na više mjesta protivi principima izloženim u »Filozofskim Pismima«. »Filozofska Pisma« — dobro primjećuje auctor Quénet — »bila su napisana u dobrovoljnoj samoći, a Apologija jednog luđaka napisana je u jednoj vrsti zatvora. Apologija, kao što to i samo njezino ime označuje, neće imati spontanosti Pisama« (str. 259).

Ako pak pogledamo pozitivnu stranu, s pravom se možemo diviti, da je uz toliko zlih filozofskih utjecaja i krivih principa uspio da dođe do jedne sinteze i nađe istinu. Rješenje moralnoga problema, ispravno promatranje Zapada kao nosioca kulture i napretka, moralne i socijalne moći katolicizma, te naročito intuitivna spoznaja uloge Rusije u rješenu socijalnoga problema, danas nam jasno govore o filozofskom geniju Čadajevljevu.

ČADAJEV I KATOLICIZAM

Mnogo je mišljenja Čadajev vremenom promjenio, no ono o katolicizmu ostalo je do konca nepromijenjeno. On se u tom razlikuje od ostalih ruskih »zapadnjaka«, što spas i uređenje svoje domovine nalazi u katoličkoj, a ne u liberalnoj i vjerski indiferentnoj Evropi. Dok mu je protestantizam crna točka u povijesti čovječanstva, dotle priznaje pravoslavlju moralizatorsku moć, naročito moć poniznosti; ali mu niječe socijalnu moć. A upravo je to njegov glavni kriterij po kome prosuđuje tri glavne forme kršćanstva: moć socijalne, političke, civilizatorske konstrukcije. Protestantizam uništuje, dijeli, rasipa. Pravoslavlje je nesposobno da stvara. Jedino katolicizam sadrži u sebi princip stvaranja: socijalnu moć. Pravoslavlje dakle nije za Čadajeva tolika zabluda, ono je inferiorna forma kršćanstva.

Ali ne bi bilo ispravno iz toga zaključiti, da je onda Čadajev bio »pravi katolik«, kao što ga je Turgenjev nazvao. To je sam Čadajev zanijekao u jednom odgovoru Turgenjevu, a i mi moramo to zanijekati, ako hoćemo biti objektivni. Po Čadajevim filozofskim djelima, držimo sa auktorom, da bi se malo koji obratio na katolicizam. Premda je Čadajev duboko zašao u katolicizam, našavši u njemu aktivnu i socijalnu formu kršćanstva, ipak on nije dopro do srži katolicizma, do njegove božanske misije: dati dušama život milosti i sjedinjenja s Bogom, po kome će ih prenijeti u vječni život. Upravo stoga Čadajevljevo djelo neće dovesti do individualnog obraćenja, jer po njemu katolicizam vrijedi promatran jedino sa socijalnog gledišta.

To je on i djelom pokazao. On nije nikad mislio na prelaz na katolicizam; ostao je do smrti vjerni pravoslavac; zadnjih je godina prakticirao svoju vjeru idući u crkvu i primajući sv. sakramente. Prije smrti se ispovjedio i pričestio, ali sve to u pravoslavnoj crkvi i kod pravoslavnoga paroha. »Činiti druge katolicima, a sâm to ne biti, to je Čadajevljevo«, tako ga je obilježila Sofija Svečin (Bibl. slave, Lettres de Mme Swetchine au P. Gagarine, Liasse 1847, lettre de 10 aout). On se divi katoličkoj univerzalnosti, katoličkom jedinstvu, njegovom principu eminenter socijalnom, njegovoj stvaralačkoj i civilizatorskoj sili, i ništa više. On misli da je dovoljno kritizirati pravoslavlje, a isticati vrijednost katolicizma, a da nije potrebno napustiti pravoslavni tabor i prići u katoličku Crkvu.

Uza sve to Čadajev je uvijek želio sjedinjenje kršćanskih sila, shvaćeno u širem smislu riječi, radi općeg dobra i napretka ljudskoga roda.

Kada je Oxfordski pokret odjeknuo Evropom, on je iskreno uskliknuo: »Trebalo bi hvaliti nebo što nadahnjuje razne kršćanske zajednice da se međusobno približe.« Njegov je san bio sjedinjenje crkava, jer »trebalo bi da bude samo jedna kršćanska Crkva, i to ne kakva metafizička crkva, lebdeća u sferama ideje, nego jedna vidljiva i stvarna Crkva osnovana od Isusa Krista na ovoj zemlji, koju je on narosio svojom krvlju, koju je posvetio svojim boravkom među nama.« Prava je Crkva za nj ona, koja je osnovana na moralnoj sili i moći, koja ne zapada niti u pretjerani spiritualizam, niti u tijesni ascetizam; koja, da ne ostane neplodna, izlazi iz svetišta da u sva vremena izvrši djelo, koje joj je povjereno.

Dosljedan svojim načelima on će s oduševljenjem pozdraviti encikliku Pia IX. o sjedinjenju crkava, te će svojom vatrenom riječju napasti na neprijatelje poslanice.

* * *

Iz cijeloga Čadajevljeva djela jasno se vidi, da je on jedan od prvih, najjačih, nadubljenih i najneustrašivijih ruskih mislioca prošloga stoljeća. Na polju filozofije njega će jedino genijalni Solovjev nadmašiti i u Solovjevu će on dobiti popunjenje i usavršenje svojih sintetičkih i univerzalnih ideja, koje će pokrenuti Rusijom i svijetom; a mi očekujemo i molimo se da djelo dvaju najvećih ruskih boraca na polju ljudske misli urodi stvarnim i trajnim plodom: povratkom velike Rusije u krilo Crkve Kristove.

Dr. P. Nikolajev